

Janez Pavel II. v deželi Maručinih kristalov

Povzetek

Pred obiskom poglavarja Rimskokatoliške cerkve v Sloveniji sem na "religijskem področju" ugotovil naslednje sociološko pomembnejše pojave in procese: 1. Različni avtorji RKC se ob tej priložnosti ozirajo v preteklost tako, da demonizirajo obdobje monopolne vladavine komunistov in olepšujejo (ideološko opravičujejo) čase, ko je monopolni družbeni položaj uživala RKC. Sociološka analiza latinskega (z monopolom RKC zaznamovanega) religijsko-kulturnega vzorca pa pokaže, da je ravno verski/ideološki monopol RKC po pravilu vzbujal družbene polarizacije in konfrontacije, ki so ponekod privedli tudi do levičarskih sekularističnih monopolov. 2. Sodobna Slovenija je v primerjavi z drugimi postsocialističnimi državami s prevladujočo katoliško tradicijo najbolj odporna na (družbeno) rekatolizacijske pritiske, ki so se izrazili po padcu vladavine komunistov. To si kaže razlagati z "liberalnimi" posebnostmi komunistične vladavine v Sloveniji (Jugoslaviji), z (negativno) vojno vlogo RKC in predvsem s spremembami v religijski strukturi družbe. 3. Med ključne značilnosti religijske strukture slovenske družbe spada izrazita verska heterogenost (samoopredeljenih) pripadnikov RKC. Večina samoopredeljenih pripadnikov RKC si svojo "vernost" (ali celo "nevernost") razlaga avtonomno, daleč od cerkvenih doktrinarnih opredelitev. Slovenija po vsebinskih merilih RKC, ki v središče meril krščanskosti/katoliškosti postavlja vero v vstajenje, ni večinsko katoliška. 4. Slovenijo je v precejšnji meri zajelo sodobno "praznoverje". Kvantitativno prekaša vero v krščanske dogme in kaže tendenco rasti. Samoopredeljeno "globoko verni" so bolj ("nekatoliško") "praznoverni" od samoopredeljenih "nevernih". V RKC integrirani so manj ("nekatoliško") "praznoverni" kot od RKC oddaljeni "verni". Ugotovljene značilnosti "(ne)praznovernosti" v Sloveniji je mogoče razložiti s katoliško tradicijo in značilnostmi sekularizacije.

Katoliška cerkev, religija, praznoverje, postsocializem,

Abstract: John Paul II. in the Land of Maruča's Crystals

Prior to the visit of the head of the Roman Catholic Church (RCC) to Slovenia I established the following sociologically more important phenomena and processes in the "religious sphere": (1.) Various authors from the ranks of the RCC used the opportunity to reassess the past in order to denigrate the period of monopolistic rule by the communists and to play down (legitimise ideologically) the times when the RCC itself enjoyed a monopolistic position in society. Sociological analysis of Latin religious and cultural patterns (marked by the monopolistic position of the RCC) shows that it was

precisely the religious and ideological monopoly of the RCC which generally led to social polarisation and confrontation, in some places also to left-wing secularist monopolies. (2.) Compared with other post-socialist countries with a predominantly catholic tradition present-day Slovenia is more resistant to the (social) re-catholising pressures that appeared after the fall of the communist regime. This can be explained by the ("liberal") features of the communist rule in Slovenia (Yugoslavia), by the (negative) role of the RCC during the Second World War and especially by the changes in the religious structure of society. (3.) One of the key characteristics of the religious structure of Slovene society is the remarkable heterogeneity of the (declared) members of the RCC. Most of the RCC's declared members explain their "religiousness" (or even "non-religiousness") autonomously, in ways that have little do with the Church's doctrinal definition. According to the RCC's essential and central criterion for being a Catholic - that is belief in the resurrection - Slovenia is not a predominantly catholic country because most of the declared Catholics think differently. (4.) Slovenia is largely affected by contemporary "superstition". The extent of superstition exceeds the belief in Christian dogmas and the trend is rising. Declared "deeply religious" people are more "superstitious" (in non-Catholic way) than avowed non-believers. Those who are members of the RCC are less "superstitious" (in a non-Catholic way) than believers alienated from the Church. The established characteristics of "superstition" or its absence in Slovenia can be explained by the Catholic tradition and by the effects of the secularisation process.

Catholic church, religion, superstition, postsocialism

Spodbuda za tole razmišljanje je bližajoči se obisk poglavarja Rimskokatoliške cerkve (RKC) Janeza Pavla II. v Sloveniji. Ob tej priložnosti je smiselno opraviti sociološko rekapitulacijo religijske preteklosti Slovenije in evidentirati spremembe na "religijskem področju" po politični preureditvi. Pri tem se mi ne zdi odveč še desetič povedati nekatere znane stvari, saj ob tej priložnosti že stotič poslušamo ocene nekaterih klerikov in ideologov RKC, ki so (po mojem mnenju) izrazito pristranske. Spodbuda za poseben poudarek v tej analizi pa je obisk, ki je že mimo. Ta "obiskovalec" sicer nima krožnic kot poglavar RKC, ima pa svojo krožnico, nima papamobila kot Janez Pavel II., je pa tudi silno mobilnen, ni poglavar cerkve, ki se imenuje "vesoljna", je pa vesoljen. Na kaj mislim? Mislim na komet Hjakutake, ki smo ga lahko opazovali pred dnevi - na eno izmed "nebesnih teles", ki imajo po prepričanju velikega in čedalje večjega števila Slovencev - skupaj z raznimi (drugimi) vedeževalskimi praksami - nanje čedalje večji vpliv. Vpliv, zaradi katerega naslov Janez Pavel II. v deželi Maručinih kristalov¹ ni nekakšna površna in nagajiva provokacija, ampak je teza, ki zasluži resno sociološko obravnavo.

I

Kako lahko sociološko povzamemo "religijsko" preteklost prostora, na katerem živimo? In kako kaže razumeti obdobje sockomunizma? Kot diskontinuiteto, kot motnjo neke normalnosti, kot družbeno-evolucijsko stopnjo, ki jo je izsililo prejšnje obdobje, ali kot nekaj tretjega...?

RKC v Sloveniji v pričakovanju svojega poglavarja poudarja svojo dolgo navzočnost med Slovenci: piše se o 1250 letih od "pokrstitve", o stoletjih

razvejenega delovanja te ustanove med Slovenci, o 2850 cerkvah, ki "krasijo našo domovino", o večinski pripadnosti Slovencev RKC. V krajših ali daljših rekapitulacijah stoletij navzočnosti RKC na tem prostoru nekateri avtorji niti ne zamolčijo nekaterih nasilnih dejanj RKC, jih pa večinoma ideološko upravičujejo. Nasilnost pokristitve oz. njeni nasilni načini in protireformacija naj bi bili nujni, "če smo hoteli preživeti". Prevladuje tako oziranje v "religijsko" preteklost, ki ob svetlih stoletjih plodnega, ljubečega delovanja RKC vidim eno samo izrazito motnjo: "črna" leta od l. 1945 do l. 1990. To obdobje je bilo po mnenju velikega dela ideologov RKC obdobje "teme", edinega domačega totalitarizma, ki je kdajkoli pestil Slovence, obdobje "komunističnega Reicha" (Ocvirk, 1995), obdobje, ko je bilo "vse, prav vse zadušeno" (Žužek, 1996) - ostale so le ruševine. To je bil čas, ko je bila cerkev "potisnjena v zakristije" (Stres, 1995) in "katakombe", verniki - "brezpravni, tretjerazredni državljani" (Ocvirk, 1995) - pa so bili preganjani - kakor srne in zajci, primerja znani pesnik. (Družina, 1996, št. 8) Janez Pavel II. - sledi iz takih rekapitulacij - zdaj, ko je padel komunizem, prihaja na pometeno dvorišče, ne sicer še na povsem pometeno, a na dvorišče, ki je skoraj že tako, kakršno je bilo nekdanj. Vzroki za to, da še ni povsem pometeno, so po mnenju takih avtorjev v tem, da še delujejo učinki "pranja možgan" (Žužek, 1996), indoktriniranosti, omejenosti, na kakršno je navajena žival, ki je bila rojena v živalskem vrtu, zdaj pa se ne more navaditi na svobodo. (Stres, 1995)

Sociološka primerjalna analiza "religijske" preteklosti in sedanjosti Slovenije terja poudarjanje drugih značilnosti časov od "pokristitve" do današnjih dni. "Pokristjanjevanje" Slovencev je bilo izrazito nasilno, celo okrutno dogajanje. Ljudi, ki niso hoteli sprejeti nove vere/ideologije, so dobesedno in simbolično lomili.² Socialno-psihološke posledice teh lomljenj so se ohranile do današnjih dni. "Pokristjanjevanje" ni bilo manj nasilno - bilo je mnogo bolj nasilno kot "pomarksistjevanje". Zakaj cerkev tu ne "pričuje"? Njegova vsebina je bila predvsem podrediva sili (ne nekemu "bogu", načelu, ampak drugim ljudem). To pa po normalnih merilih dobrega in slabega ne more biti šteto za slavnostni začetek. Sledila je večstoletna verska/ideološka dominacija RKC. Slovenci do nastopa soko-komunističnega monopola niso živeli le v družbi, v kateri je imela RKC privilegije, živeli so v katolicistični družbi. Alternative, ki so se pojavile, so bile nasilno odstranjene.

Nekajdesetletni soko-komunistični "sekularistični" monopol je sledil nekajstoletnemu katoliškemu/katolicističnemu ideološkemu monopolu in je bil v veliki meri reakcija nanj, v marsičem pa tudi njen posnemek. Ob tem, ko nekateri vodilni pisci RKC v Sloveniji vztrajno poudarjajo le totalitarističnost komunizma, velja vztrajno opozarjati, da prevladujoča preteklost RKC ni drugačna kot bolj ali manj totalitaristična; tega ne poudarjam zato, da bi kakor koli opravičeval monopol komunistov med letoma 1945 in 1990, temveč zato, da ne bi pihal v jadra ustanovi, ki ima dolgo kariero samozvanega in monopolnega "pastirjevanja" nad ljudmi in želi to v zadnjih letih prikriti (in hkrati obnoviti) na ta način, da do nerazpoznavnosti demonizira čas soko-komunizma. Taka zatamnjevanja pa so posebej moteča, če se povezujejo s prepričanjem klerikov, da so "luč sveta" in nosilci ideje "odpuščanja".

Slovinci so v preteklih stoletjih delili usodo dežel latinskega, z dominacijo RKC zaznamovanega religijsko-kulturnega vzorca. (Martin, 1978) Te dežele so v času družbene modernizacije pretresale družbene napetosti - polarizacije klerikalno-protiklerikalnega tipa. Pogosto so prerasle v konfrontacije: poizkuse levičarskih izhodov iz (totalitarističnih) katolicističnih razmer in (eventualno) desničarske vrnitve v katolicistično skupnost. V vseh deželah, v katerih si je RKC z nasilnim odpravljanjem konkurentov nekaj priborila verski/ideološki monopol, so se namreč prej ali slej pojavile družbene sile, ki so skušale ta monopol odpraviti. Potem ko je bil kot tak poizkus zatrt protestantizem, se te družbene sile niso več sklicevale na "pravo vero", "čisto vero", "pravega boga" (nasproti katoliškemu) in podobno, ampak so svoje nasprotovanje katoliškemu monopolu opirale na razsvetljenske ideologije. Kot posledica razreševanj klerikalno-protiklerikalnih napetosti so bile v tem stoletju dežele s prevladujočo katoliško tradicijo v večjem delu razdeljene v dve vrsti monopolističnih vladavin - v sockomunistične oz. levičarske monopolne vladavine in v katolicistične monopolne oz. desničarske vladavine. Tako prve kot druge so v veliki meri spodbudile tudi zunanja "pomoč" in kontingence vojnih časov. Nedavni padec sockomunističnih vladavin je zbudil vtis, da so bile problem tradicionalno katoliških okolij le levičarske monopolistične vladavine. Tak vtis pa je zavajajoč: v letu 1973 na primer je bil petkrat večji del tradicionalno katoliškega sveta "pod Marijino peto" (Echeverria, Perry, 1989) - pod avtoritarnimi režimi, ki jih je pomagala vzpostaviti RKC - kot pa pod sockomunizmom.³

Britanci, Američani, Švedi, Norvežani, Danci, Avstralci... sočasno niso imeli ekvivalentov "komunizma" in (kot desničarskih reakcij) "frankizma" - tudi zato ne, ker so z družbeno iritantnimi - totalitarističnimi značilnostmi RKC na različne načine opravili že prej. Bistvene napetosti med krščansko versko organizacijo in družbo so bile v teh deželah odpravljene bodisi z nacionalizacijo in protestantizacijo cerkve bodisi z ločitvijo cerkve in države na temelju verske raznolikosti. V luči te primerjave RKC ni bila nemočna žrtev levičarskih sekularističnih vladavin, ampak eden poglavitnih dejavnikov družbenih okoliščin, ki so jih izzvale oz. proizvedle. Ob 1250-letnici "pokristitve" Slovencev in s padcem sockomunistične⁴ vladavine se je resnično sklenilo neko obdobje, ni pa se sklenilo v pomenu, kot to razume velik del avtorjev RKC. Padel ni le sockomunizem, padli so tudi družbeni pogoji za obnovo katolicistične družbe.

Spremembe v odnosih med verskimi organizacijami (cerkvami) in državo, ki so bile v Sloveniji izpeljane v letih po padcu monopolne vladavine komunistov, ne pomenijo vrnitve v stare čase. In le zato, ker ne pomenijo vrnitve v stare (predvojne) čase, so relativno moderne. Ustavnega položaja verskih skupnosti in s tem RKC, kakršen se je uveljavil ob osamosvojitvi in uvedbi večstrankarske demokracije, RKC ne bi bila pripravljena sprejeti nikoli v dolgih stoletjih, ki jih "po gornje" usmerjeni avtorji RKC ne kritizirajo niti v drugi polovici 16. stol., ko bi se bilo lahko uveljavilo sobivanje s protestanti, niti v tridesetih letih tega stoletja, ko so se v razmerah izrazito klerikalne vladavine kuhale in približevale vrelišču klerikalno-protiklerikalne strasti, menim pa, da tudi ne okoli l. 1990, če bi imela RKC večje realne možnosti za uveljavitev svojih zahtev in pričakovanj. Na to opozarja

tudi dejstvo, da se RKC z enakopravnostjo še zdaleč ni sprijaznila. Doživlja ja kot pasijon.

V Sloveniji se po koncu monopolne vladavine komunistov uveljavljajo rešitve, ki so bliže načelnemu pojmovanju ločenosti cerkve (verskih organizacij) in države kot v drugih postkomunističnih državah s prevladujočo katoliško religijsko tradicijo. Med ključne dejavnike takega razpletanja odnosov med državo in verskimi organizacijami moramo šteti:

1. Relativno "liberalnost" preteklega sockomunističnega režima na Slovenskem; ob relativno višjem ekonomskem standardu kot so ga imele druge (soc)komunistične države, je bila zagotovljena tudi relativno visoka socialna varnost. Spomin na to ni izginil.

2. Relativno "liberalnost" sockomunistične države v odnosu do RKC po izrazito konfliktnih in represivnih prvih povojnih letih. Ideologija "potisnjenosti cerkve v zakristije" in z njo povezane zahteve s svojo pretiranostjo niso verodostojne.

3. Relativno mehkost prehoda iz enopartijske vladavine v večstrankarsko v kontekstu nacionalnega osamosvajanja; razlikovanja med nosilci prejšnjega režima in promotorji novega so bila takorekoč zabrisana.

4. Spomin na kompromitacijo cerkvene hierarhije s kolaboracijo med II. svetovno vojno še živi; preglasila ga niso niti razkritja povojnih pobojev domobrancev. V zavesti večine Slovencev niti kolaboracija ne upraviči množičnih povojnih pobojev niti množični poboji ne upravičijo kolaboracije.

5. Spomin na predvojni klerikalizem še živi; tudi s tem je mogoče deloma razložiti relativno nizko javnomnenjsko zaupanje v cerkev.

6. Spremembe v RKC po II. vatikanskem koncilu; čeprav lahko marsikatero početje in ambicije RKC v Sloveniji označimo kot vzpon "predkoncilskega duha". (Glej Smrke, 1995)

7. Bistveno spremenjeno religijsko strukturo družbe. Tu so bistveni predvsem tile procesi in rezultati polpretekle zgodovine: znatni delež prebivalstva, ki se ne šteje za "religioznega" (nastal je iz empirično neugotovljivih, a vsekakor razmeroma nizkih izhodišč), znatni del "versko" neodločnih, ambivalentnih, "vmesnih" (nastal je iz nejasnih, a vsekakor nižjih izhodišč), disolucija oziroma erozija dogmatičnih verovanj, ki je delež (katoliško-)cerkveno pravovernih iz nejasne količine/ deleža prebivalstva izpred vojnih časov (vsekakor pa večje količine/deleža) skrčila približno na petino prebivalstva oz. na slabo tretjino samoizjavljenih katoličanov. S temi procesi, ki so bolj ali manj intenzivno potekali tudi v drugih evropskih državah, se je uveljavil nekakšen "verski" pluralizem, ki je po svojih učinkih na odnose med državo in cerkvijo/verskimi skupnostmi po politični spremembi morda pomembnejši od pluralizma, ki ga s sabo prinašajo desetine novih, majhnih verskih skupnosti.

II

V kaj danes Slovenci "verujejo"? So Slovenci po svoji verski pripadnosti resnično predvsem katoličani, kot kažejo na primer popisni podatki?

Samoizjavljena religioznost se je po izrazitem sekularizacijskem valu v šestdesetih letih in na začetku sedemdesetih let od konca sedemdesetih let kontinuirano vzpenjala. Temeljni dejavniki revitalizacije religioznosti so se v Sloveniji sprožili že globoko v času sockomunizma.

V letih po osamosvojitvi in padcu sockomunistične vladavine se je rast nekaterih vidikov "religioznosti" ("religioznosti" kakršno meri javnomnenjska raziskava SJM) nadaljevala, vendar ne posebej izrazito. Glede samoopredeljene "vernosti" so se celo izrazila znamenja zaustavljanja rasti. Glede na različno oblikovanost vprašanj in odgovorov je mogoče reči, da se dobra 1/3 Slovencev šteje za "verno", šibka 1/3 za "neverno" in 1/3 za vmesno ali da se dobre 3/5 Slovencev štejejo za "verne", 1/5 za "neverno" in 1/5 za neopredeljeno. Povečala se je obredna udeležba: tistih, ki verski obred obiščejo "vsako nedeljo", je bilo l. 1992 12,9%, l. 1993 13,4% (SJM 93/2) in l. 1994 15,7% prebivalcev. (SJM 94/4, Toš in drugi) Izrazila se je rast občutkov "pripadnosti" RKC. RKC je po svoji oceni l. 1992 pripadalo 71,3% Slovencev (SJM 92/3), l. 1993 74,3% (SJM 93/1), l. 1994 pa 79% (SJM 94/1) oz. 75,6% (SJM 94/4). Vera v temeljne "verske resnice" oz. dogme RKC je ob tem ostala izjemno nizka. Tako nizka, da se podobno kot v mnogih drugih državah z močno katoliško tradicijo lahko vprašamo: Je velik del teh, ki se "izdajajo" za katolike, še mogoče šteti za katolike? Ali je Slovenija še večinsko katoliška, kot zatrjujejo mnogi člani katoliške hierarhije?

Bog, v katerega oz. v kakršnega verujejo slovenski teisti večinoma ni katoliški "osebni bog" (primerjaj Katekizem katoliške cerkve, 35,37). Za teiste se je l. 1991 štel 55% Slovencev (SJM 91/2, N. Toš et al.), vendar je le 19,8% odraslih Slovencev l. 1992 izrazilo vero v "osebnega boga" (SJM 92/1). Še enkrat več (38,6%) se jih je raje opredelilo za vero "neko vrsto duha ali življenjsko silo". To tudi pomeni, da le manjšina samoopredeljenih katolikov verjame/veruje v boga, ki je po svoji fiziognomiji katoliški.

V vstajenje je l. 1991 (SJM 1991/2) verjelo/verovalo 18,1% odraslih državljanov, to je približno 1/4 samoopredeljenih katoličanov. Glede na doktrinarno pojmovanje pomena vstajenja za katoliško oz. krščansko versko identiteto, kakršno najdemo v katekizmu RKC iz l. 1993 iz tega sledi, da 3/4 samoopredeljenih katoličanov niso "verniki". Po samem katekizmu katoliške cerkve (KKC) so celo "praznoverneži": "Če Kristus ni vstal, je naše oznanilo prazno in tudi vaša vera prazna" (1 Kor 15,14), navajam l. Pavlovo pismo Korinčanom (KKC, 651).⁵ RKC se predstavlja kot naslednica apostolov in se s tem opredeljuje kot "priča vstajenja". Večina samoopredeljenih katoličanov tega "pričevanja" ne jemlje resno. "Krščanska veroizpoved /.../ dosega višek v razglašanju vstajenja" (KKC, 988). Večina samoopredeljenih katoličanov tega "viška" ne sprejema; šteje ga takorekoč za cerkveni doktrinarni "tehnoški višek". Vstajenje je ključna kategorija, iz katere po katoliški doktrini izhajajo tudi druge "verske resnice" oz. dogme. Tako na primer nebesa: "S svojo smrtjo in vstajenjem nam je Jezus Kristus "odprl" nebesa" (KKC, 1026). Toda v nebesa je l. 1991 verjelo/verovalo le 25,1% Slovencev (SJM 91/2). Glede na to, da RKC "verske resnice" oz. dogme šteje za "luči na poti naše vere" (KKC, 89), povprečni slovenski samoopredeljeni katoličan po mnenju RKC skozi življenje tava v skoraj trdi temi. Tako stanje RKC obsoja kot (1.) prostovoljni ali neprostovoljni dvom, (2.) kot "nevero" ali celo kot (3.) "krivoverstvo". *"Nevera je brezbržnost za razodeto resnico ali prostovoljno odklanjanje pritrđitvi tej resnici". "Z besedo krivoverstvo označujemo po prejetem krstu*

trdovratno zanikanje katere izmed resnic /.../ ali trdovraten dvom o njej;/.../. (KKC, 2089 oz. Zakonik cerkvenega prava, kan. 751) Večina, približno 3/4 slovenskih samoopredeljenih pripadnikov RKC je tako po merilih RKC "neverna", "praznoverna" ali "krivoverna". Ta merila so le interna, saj RKC navzven - na primer v političnem boju za svoj čim boljši družbeni položaj - večinoma nastopa z merili katoliškosti, ki so mnogo bolj inkluzivna.

Če sem v uvodnem poglavju lahko ugotovil, da Janez Pavel II. nedvomno ne prihaja v (spet) katolicistično deželo, potem lahko po že povedanem sklenem, da očitno tudi ne prihaja v deželo, ki bi se lahko po samih (internih) "vsebinskih" merilih RKC štela za večinsko katoliško. Ob tej priložnosti lahko pomislim na v uvodu omenjeni komet Hjakutake. V marsičem ima katolištvo v Sloveniji - pa tudi drugod po Evropi - podobne strukturne značilnosti kot (ta) komet: (1.) jedro - cerkveno pravoverne, ki je manjše, kot bi si človek mislil glede na zunanji videz. (2.) t.i. komo, ki je rezultat razpadanja, erozije jedra - verska vzporednica so tu cerkveno nepravoverni, ki so rezultat disolucije dogmatičnih verovanj; ravno koma s svojim sijem že odpadlega ustvarja vtis silne velikosti pojava. (3.) Ima dolg rep, ki se vleče na milijone, na milijarde kilometrov daleč za jedrom, tako daleč od katekizemskega katolicizma pa je tudi velik del samoopredeljenih katoličanov. Za šalo bi lahko dejal, da se povprečni slovenski katoličan nahaja v komi in da je Slovenija pretežno katoliška po svoji od-padnosti, in ne pri-padnosti. Še enkrat naj poudarim: taka heterogenost samoopredeljenih katoličanov, tak "trajni razkol med dogmo in dejanskimi (ne)verskimi predstavami (Roter, 1992:76) je rezultat naravnega družbenega procesa, procesa, ki so ga že pred desetletji (v manjši meri) opazali domači⁶ in tuji avtorji.

Ob tem kažejo Slovenci precejšnje in v zadnjih letih vse večje nagnjenje do raznih oblik "praznoverja". Če v analizi "praznoverja" odmislim tiste "praznovernosti", ki so že stoletja integralni del doktrine in obredne prakse RKC, in se posvetim le stanju glede astrologije (horoskopov), vere/verjetja v jasnovidce, napovedovalce sreče in čudežne ozdravitve, ki jih občasno meri raziskava Slovensko javno mnenje, potem je mogoče ugotoviti, da je med Slovenci več tistih, ki prepričano ali manj prepričano verjamejo v učinkovitost teh "praznoverskih" epistemologij, zmožnosti oz. praks, kot pa tistih, ki verjamejo/verujejo v temeljne katoliške dogme. Kakor je komet Hjakutake z "obiskom" časovnom prehitel Janeza Pavla II., tako "praznoverske" statistike prehitujejo doktrinarno katoliške: medtem ko je v življenje po smrti l. 1991 verjelo/verovalo 23,1% (opcije "da", "ne", "ne vem", SJM 91/2) oz. l. 1994 34% (opciji "čisto zanesljivo" + "verjetno", SJM 94/1) prebivalcev Slovenije, jih je v "čudodelne zdravitve" bolj ali manj verjelo ("gotovo res" + "verjetno res") 69,4% (SJM 91/2). Medtem ko je v pekel l. 1991 verjelo 14,5% prebivalstva in v nebesa 25,1% (SJM 91/2), jih je v napovedovalce sreče ("gotovo res" + "verjetno res") verjelo 35,1% (SJM 91/2) oz. 40,6% (SJM 95/1), v jasnovidce (prerokovalce prihodnosti) 55% (SJM 91/2) oz. 56,8% (SJM 95/1) in v verodostojnost horoskopov 40,9% (SJM 91/2) oz. 44,2% (SJM 95/1).

Tisti, ki se štejejo za "globoko verne" in prepričane teiste, so glede naštetih štirih "praznovernosti" bistveno bolj praznoverni oz. verni kot

tisti, ki se štejejo za "neverne" oz. prepričane ateiste. V jasnovidce (prekovoalce prihodnosti) je l. 1991 (bolj ali manj) verjelo 66,7% samoopredeljeno "globoko vernih" in 40,6% prepričano "nevernih". V napovedovalce sreče je (bolj ali manj) verjelo 42,9% "globoko vernih" in le 18,3% prepričano "nevernih". V horoskopske napovedi je (bolj ali manj) verjelo 55,4% "globoko vernih" in 31,3% prepričano "nevernih" (vse SJM 91/2). V čudežne zdravilce je bolj ali manj verjelo 77,1% "globoko vernih" in 54,2% prepričano "nevernih". Z gledišča katoliške doktrine se tu kaže zanimiv paradoks: samoopredeljeni "ateisti" in "neverni" so tu "bliže" katoliškemu doktrinarnemu stališču do teh epistemologij in praks kot pa samoopredeljeno "globoko verni" in prepričani "teisti". Doktrina RKC namreč taka in podobna verovanja in prakse - z delno izjemo čudežnih zdravilcev zavrača, "zameta" kot "nezdravo radovednost":⁷ *"Zametati moramo vse oblike vedeževanja: /.../ Iskanje sveta pri horoskopih, astrologija, hiromantija, razlaga napovedujočih znamenj in kockanja, pojavi jasnovidnosti, zatekanje k medijem - vse to skriva v sebi voljo po moči, ki bi rada gospodovala nad časom, nad zgodovino in končno nad ljudmi, hkrati pa tudi težnjo za tem, da bi si pridobili skrite sile. Vse to je v protislovju s češčenjem in spoštovanjem, prepojenim z ljubečim strahom, ki ga dolgujemo samo Bogu"* (KKC, 2116).

Večjo "praznovernost" samoopredeljeno "globoko vernih" od "nevernih" je mogoče razumeti, če upoštevamo tole:

1. "Nereligioznost", t.i. nevernost, ateizem, so se pri nas oblikovali skozi ideologijo, ki je odločno, celo radikalno, puritansko⁸ "zametala" "iracionalnost", "neznanstvenost", s tem pa tudi čarobnost, domišljijo, "subjektivnost" - tako katoliško kot nekatoliško (ne pa vedno svoje); Na neki način in deloma je "nadajevala" z izhodišč Trubarjevega zgražanja nad "babjev-ernostjo" Slovencev. "Neverni" Slovenci so tako manj lahkoverni in bolj kritični.

2. RKC sama prakticira razne magijske prakse: magijskih praks ne zavrača kot takšnih, ampak le razločuje med legitimnimi in nelegitimnimi magijskimi praksami. RKC je še vedno največja ustanova, ki razširja magijsko mišljenje. V tem smislu je RKC manj "škodljiva" magiji kot kaka strogo racionalistična ideologija, ki zavrača magijo kot tako. "Svet" tistih katoličanov, ki priznavajo tako po katoliški doktrini legitimne kot po katoliški doktrini nelegitimne magijske epistemologije in prakse je iz zornega kota RKC sicer nekoherenten, sodeč po zgornjem navedku "protisloven", vendar je glede na psihološko ravnotežje vernika morda manj protisloven. Tudi sicer kaže religioznost šteti za boljše psihološko izhodišče za "praznovernost" kot nereligioznost.⁹

3. Časi zavzetega boja RKC zoper katoliško nelegitimne magijske prakse oz. "praznovernosti" so (z znanimi "protičarovniškimi" rezultati) mimo; v ospredju je prilagodljivost, ki ima tudi svojo dolgo tradicijo. Deloma je njen rezultat ravno katoliško legitimna magija. Sekularizacija v smislu upadanja pomena institucionalizirane cerkvene religije v življenju družbe in v pomenu umikanja cerkve s področja "kulture", je prispevala k upadanju razločevanja samoopredeljenih katoličanov med katoliško legitimnimi in katoliško nelegitimnimi "praznoverji". Taka nerazločevanja in mešanja so sicer vedno bila, so pa zdaj bolj izražena.

4. Tudi "praznoverja" se spreminjajo v smeri, ki zmanjšuje konfliktnost s

cerkveno doktrino. Astrologija na primer dandanes ni več tisto, kar je bila v času spopadanja s krščanstvom - zlasti s protestantizmom. *"Tradicionalno je bil razlog teoloških napadov na astrologijo prepričanje, da astrologi učijo astralni determinizem, ki se je kazal kot nezdružljiv s krščansko svobodno voljo in moralno avtonomijo"*, ocenjuje bistvo konflikta Thompson (Thompson, 1971/1991:428). Dandanes lahko beremo astrološke napovedi in nasvete, ki svobodne volje ne izključujejo: Astrološki nasvet, ki ga je letošnjega marca posredoval Teletekst, se je glasil: *"26. marca bosta harmonično povezana Merkur in Uran. Ne sprejmimo vsega, kar kdo trdi. Uporabljajmo in zanašajmo se le na svojo pamet in izkušnje."* Tu je svobodne volje "še" za RKC kar preveč.

(Vsaj) glede čudodelnih zdravilcev in zaupanja v horoskope so (še) bolj kot prepričani teisti prepričani tisti, ki verujejo v neko "višjo duhovno moč" in tisti, ki "včasih verujejo v boga, včasih pa ne". Ta pojav se vsaj na prvi pogled sklada s tezo o naraščanju "praznoverja" kot posledico sekularizacije ali/in upadajoče integriranosti v cerkev. Jagodzinski za Avstrijo, Zahodno in Vzhodno Nemčijo, Veliko Britanijo in Irsko iz podatkov ISSP 1991 ugotavlja: *"Supersticije¹⁰ naraščajo bolj, ko se pomikamo z desne na levo, to je, če se premikamo od višjih k nižjim ravnem integriranosti v cerkev, privrženosti cerkvi ali tradicionalni religioznosti"* (Jagodzinski, 1995:19). Kjer ta šibka integriranost že preide v "nereligioznost", pa - ugotavlja Jagodzinski - je odpornost do "supersticij" spet večja, vendar ne večja kot pri visoko integriranih vernikih. Za Slovenijo je bilo ugotovljeno, naj ponovim, da so "neverni" bistveno manj "praznoverni" kot na primer "globoko verni". Pomanjkljivost teze o naraščanju praznoverja kot posledici sekularizacije je, da ne upošteva katoliških "praznovernosti". Ob upoštevanju katoliških praznovernosti je mogoče postaviti (hipo)tezo o rasti nekatoliških oz. katoliško nelegitimnih "praznovernosti" kot posledici (sekularizacije kot) upadanja vere v katoliško legitimne "praznovernosti". Nekatoliške praznovernosti (magijske prakse) se po tej tezi uveljavljajo kot nadomestki za (opuščene) katoliške praznovernosti.

Tovrstna "praznovernost" v Sloveniji narašča. To je mogoče videti tako rekoč na vsakem koraku. Kdor ne pozna svojega astralnega znamenja in njegovih temeljnih pomenov, v marsikateri socialni "konstelaciji" velja že kar za neozaveščenega. Ob marsikateri priložnosti velja že za samoumevno, da poveš, v katerem zvezdnem znamenju si rojen. "Praznoverja" posegajo v življenjske odločitve: Moški, ki je bik, naj pri ženski ne bi imel možnosti - če je ta na primer tehtnica. Po občutku bi lahko dejal, da na primer astrologija z ravni zabave, šale, "mašila" časopisnih strani in radijskih dopoldnevov v delu prebivalstva pronica proti ravnem nevrprašljivega. Višja izobraženost v primeri z nižjo ni nobena posebna ovira - nasprotno: od tistih, ki imajo dokončano le osnovno šolo, jih je l. 1991 v vpliv horoskopov bolj ali manj verjelo 38,3%, od tistih, ki imajo končano srednjo šolo 45,2%, od tistih z višjo 45,9% in od tistih z visoko 34,1% (SJM 91/2).

Naraščanje verodostojnosti raznih praznoverskih praks oz. epistemologij potrjujejo tudi javnomnenjski podatki: Napovedovalcem sreče je "verodostojnost" od l. 1991 do l. 1995 zrasla z 35,1% na 40,6%, horoskopom z 40,9% na 44,2%; težišče pritrdilnih stališč je izrazito na verjetnosti, in ne na gotovosti.

Z rastjo "verodostojnosti" raznih "praznoverij" Slovenija ni posebnica sodobne Evrope. V Franciji branje in zaupanje v horoskope že vsaj dve desetletji raste vzporedno z upadanjem pomena RKC, ki je vidno po upadanju deleža katoliško krščenih, deleža sklenjenih katoliških porok, upadanju obiskovanja cerkvenih obredov... (Maitre, 1991:28) V razlago osebnosti s pomočjo astralnega oz. astrološkega znamenja je l. 1994 prepričano (16%) ali manj prepričano (44%) verjelo 60% odraslih Francozov. To je (v seštevku prepričanih in manj prepričanih) več, kot znaša verjetje v katero koli izmed enajstih izbranih/merjenih katoliških dogem: vera v "Jezusa Kristusa, božjega sinu" je bila s 56% vernikov še najvišja, višja kot vera v pekel (33%), hudiča (34%), Svetega duha (46%), vstajenje mrtvih (38%). (Le Monde, 1994) Vendar pa je razmerje med popolnoma prepričanimi in manj prepričanimi bistveno ugodnejše za popolnoma prepričane v primeru katoliških dogem kot pa v primeru "nekatoliških" "praznoverij". Tudi francosko "praznoverje" je večinoma na stopnji koketiranja. Še bolj kot astrologija katoliške dogme v Franciji prekaša telepatija (71%).

"Ezoterika", "okultno", "paranormalno", "supersticije" cvetijo tudi v Nemčiji, Italiji in Veliki Britaniji. V Rusiji so morda skoki v napredovanju teh pojavov največji v Evropi. Po padcu komunistične vladavine se je poleg vere v boga izjemno povečala tudi vera/verjetje v razne uroke ("zlobno oko"), v astrologijo, v čarovnice, v telepatijo... Po raziskavi Voronceve in Filatova naj bi l. 1992 67% prebivalcev Rusije verjelo v "zlobno oko", astrološkim napovedim pa 56% (Voronceva, Filatov, 1994:79). Tudi v Rusiji vera/verjetje v razne "praznoverske" epistemologije in prakse kvantitativno prekaša vero/verjetje v krščanske "verske resnice" - in to izrazito. Samoopredeljeno "verni" oz. "teisti" so bolj "praznoverni" kot "neverni" oz. "ateisti". Tako v Rusiji 78% teistov verjame v "zlobno oko", od vseh prebivalcev pa 67%.

Iz merjenj SJM je razvidno, da so v Sloveniji posebej mladi izrazito nagnjeni k "praznovernosti", torej k veri/verjetju v horoskope in prerokovalce prihodnosti na primer. V tem pogledu so odpornejše zlasti najstarejše generacije. V starostni skupini odraslih do 25 letm 51,7% Slovencev verjame v gotovost (7,9%) oz. verjetnost (43%) vpliva zvezdnega znamenja na človeka, v najvišji starostni skupini (nad 66 let) pa jih verjame 34,4% (7,1% + 27,3%). Prepričano to možnost zavrača le 18,1% najmlajših odraslih in še enkrat več - 36,4% najstarejših. Podobno izrazite so razlike med tema dvema starostnima skupinama v odnosu do prerokovalcev prihodnosti: 68,2% : 41,3% pri "sprejemanju" in 11,8% : 28,1% pri prepričanem "zavračanju".

Te razlike si najbrž velja razložiti takole:

1. Najstarejši so bili vzgojeni v strogo oz. strožje razločevanje katoliško legitimnih in katoliško nelegitimnih "praznoverij", ter zavračanje le-teh.
2. Obrnjena plat gornje teze je, da so bili mladi socializirani v že močno sekularizirani družbi, da so bili manj in/ ali v manj intenzivni "obdelavi" RKC; le 32,6% najmlajših odraslih je l. 1991 verjelo oz. zagotovo verjelo v boga, v generaciji najstarejših pa 58% (SJM 91/2)
3. Najmlajša starostna skupina odraslih tudi ni bila več predmet socializacije takega sockomunizma, ki bi "puritansko" nastopal do "praznoverij", tako kot je v nekaterih zgodnjih obdobjih. Do "praznoverja" "čarobnosti",

“fantazije”, “subjektivnosti” imajo zato mlajše generacije manjše “pedsodke” oziroma bistveno manjšo kritičnost.

4. Najbrž je sama mladost bolj odprta za fantazijo in razna iskanja.

5. Sodobno novodobništvo, kamor lahko uvrščamo obravnavana “praznoverja”, je pojav in izziv konca 20. stoletja. Prišlo je tudi k nam; “sociološko” se je oprlo na individualizacijo, na “preživetost” institucionalne religioznosti, na upadanje verodostojnosti tradicionalnih religij in hkrati na upadanje verodostojnosti “racionalističnih” ideologij.

6. V razmerah religijskega/idejnega trga, ki se v Sloveniji uveljavlja kot zgodovinski novum ravno v času novega evropskega vala raznih oblik “praznoverja” in necerkvenih oblik religioznosti, imajo razne (necerkvene) magijske prakse, “praznoverja” nekatere izrazite prednosti pred tradicionalnimi cerkvami: so manj obvezujoči, manj zahtevni, večinoma ne “moralizirajo”, ne “politizirajo”, so manj “zateženi”, neinstitucionalizirani, prilagodljivejši. Že na ravni simbolov je novodobništvo prijaznejše od tradicionalne cerkve: na eni strani je krščanski simbol s prizorom izrazitega sadizma (trpljenja), na drugi strani pa so na primer prijazne ribe (Riba je sicer tudi krščanski simbol - toda, kam je odplavala?), tehtnice, dvojčka...

Sklep:

Ob priložnosti bližajočega se obiska poglavarja RKC Janeza Pavla II. sem se dotaknil treh vprašanj:

1. Kako se RKC ob tej priložnosti ozira v preteklost in kako smiselno sociološko rekapitulirati “religijsko” preteklost Slovencev?

2. Kakšen je dandanes resnični odnos samoopredeljenih katolikov do katoliških verskih dogem?

3. Koliko je Slovenijo zajelo sodobno “praznoverje”?

Ugotovil sem, da različni avtorji RKC religijske razmere v preteklosti večinoma obravnavajo tako, da olepšujejo obdobje, ko je bilo katolištvo privilegirano, in demonizirajo obdobje sockomunizma. Opravljena sociološka analiza pa opozarja predvsem na usodnost, “odgovornost” družbenega monopola RKC za družbene napetosti v slovenski preteklosti. Sodobna Slovenija glede odnosa do verskih institucij ni drugačna le v odnosu do sockomunističnega obdobja, ampak tudi v odnosu do katoliškega oz. katolicističnega obdobja. V primerjavi z drugimi postsocialističnimi državami z močno katoliško versko tradicijo se kaže kot najbolj odporna na (družbeno) rekatolizacijske pritiske.

Kategorija samoopredeljenih katoličanov je versko izrazito heterogena. Večina samoopredeljenih katoličanov si svojo “vernost” ali celo “nevernost” razlaga avtonomno, daleč od cerkvenih doktrinarnih opredelitev. Slovenija po vsebinskih notranjih merilih RKC ni večinsko katoliška, ker taki (večinoma) niso niti samoopredeljeni katoličani.

Slovenijo je v precejšnji meri zajelo sodobno “praznoverje”. Kvantitativno prekaša vero v dogme tradicionalnih religij. Samoopredeljeno “globoko verni” so bolj (“nekatoliško”) “praznoverni” od “nevernih”, od RKC oddaljeni so bolj (“nekatoliško”) “praznoverni” kot v RKC integrirani, najmlajši (odrasli) bolj kot najstarejši.

V razmišljanje sem kot prisposodbo vpletel komet Hjakutake - ker je šel ravno mimo nas. Je najsvetlejši komet v zadnjih 500 letih, Janez Pavel II. pa je - kakšna "pravičnost"! - prvi neitalijanski poglavar RKC v zadnjih (skoraj) 500 letih. V "duhovnem" smislu je, menim, obisk mrtve, ledene kepe, ki skozi vesolje drvi s hitrostjo 30km/s in ima "nečloveško" obhodno dobo 20 000 let, lahko bolj sporočilen kot kateri koli katoliški papež; njenega obiska vsaj ne bremenijo bremena preteklosti in politiziranja.

Literatura:

ECHEVERRIA, Loreto in PERRY, Nicholas (1989): *Under the Heel of Mary*, Routledge, London.

JAGODZINSKI, Wolfgang (1995): Religious Pluralism in Western Europe, v: Borowik, Irena in Jablonski, Przemyslaw (ur.): *The Future of Religion*.

KATEKIZEM KATOLIŠKE CERKVE (1993), *Družina*, Ljubljana.

MAITRE, Jacques, POTE, Julien, SUTTER, Jacques, MICHELAT, Guy (1991): *Les Français sont-ils encore catholiques?*, Les Editions du Cerf, Paris.

MARTIN, David (1978): *A General Theory of Secularization*, Basil Blackwell & Mott Ltd.m

Le MONDE (junij, 1994): Dieu, le diable et le "paranormal".

OCVIRK, Drago (1995): Bodo katoličani tudi enakopravni?, *Družina*, št. 30, str.3.

ROTER, Zdenko (1992): Napačna dilema o katoliškosti Slovenije, *Prešernov koledar 1993*, Prešernova družba.

SMRKE, Marjan (1995): Ob 30-letnici II. vatikanskega koncila; vzpon predkoncilskega duha v rimskokatoliških cerkvah postkomunističnih dežel, *Teorija in praksa*, let. XXXII, št. 11-12.

STRES, Anton (1995): "Komunizem je sicer mrtev, vendar ne počiva v miru"; *Družina*, št. 44, str.3.

THOMPSON, Keith (1971/1991): *Religion and the Decline of Magic*, Penguin Books.

TOŠ, Niko et al. (1991-1995): *Slovensko javno mnenje*

VALVASOR, Janez Vajkard (1689) (1984): *Slava vojvodine kranjske*, Mladinska knjiga, Ljubljana.

VORONCOVA, Ljudmila in FILATOV, Sergej (1994): The Changing Pattern of Religious Belief: Perestroika and Beyond, *Religion, State and Society*, vol. 22, št. 1.

ZUŽEK, Miha (1996): Cerkev v spremenjenih razmerah, v: *Cerkev v sedanjem svetu*, let. 30, št. 1-2.

Opombe:

1. Maruča je ena izmed številnih televizijskih vedeževalcev, ki so se pojavili v zadnjih letih. Vedežuje ob pomoči kristalov - značilnega novodobniškega magijskega pripomočka - in na podlagi rojstnega datuma.

2. Valvasor navaja tole pokristjanjevalsko epizodo: *"Najprej so jim odrezali krivoprisežniške roke, s katerimi so zoper svoje zakonite gospode nezvesto in puntarsko prijeli za orožje, a začeli so pri Drohu. Nato so jim odrezali nos in ušesa, zdrobili stegna in zlomili golenice. Trup so vrgli v mlako ali jamo, kakor je predpisoval takratni stari nemški zakon in red. Pomorili so jih tako grozno, da bi se drugi sovražniki krščanske vere tembolj bali upora zoper svoje kneze."* (Valvasor, 1689/1984:160)

3. Tako razmerje dobimo, če nasproti (soc)komunističnim Poljski, Litvi, Češkoslovaški, Madžarski, Hrvaški, m Sloveniji in Kubi postavimo frankistično Španijo, "salazaristično" Portugalsko, "peronistično" oz. vojaško Argentino, Urugvaj in Paragvaj.

4. Z izrazom sockomunistična vladavina mislim na blažjo - socialistično obliko vladavine komunistov, v nasprotju s tršo - komunistično vladavino.

5. Pri Pavlu, na katerega se RKC glede vstajenja sklicuje, iz nevere v vstajenje poleg (1.) "praznosti vere" sledijo še:

(2.) praznost početja ("oznanjevanja") cerkve,

(3.) lažnivost cerkve v očeh vernikov ("lažnive priče božje"),

(4.) "izgubljenost" takih "vernikov",

(5.) njihova (od vseh največja) "nesrečnost" in

(6.) nesmiselnost krsta ("Če mrtvi sploh ne vstajajo, kaj se dajejo še krstiti zanje?" (1 Kor 15)); Krst je najbolj izpolnjevan ritual slovenskih katoličanov, katoliška doktrina pa ga šteje le za "začetni nastavek vere" (KKC, 1253).

6. Izmed klerikov RKC je te procese najbolj poglobljeno raziskoval Jože Krošl v delu *Uvod v pastoralno sociologijo* (1973)."

7. Katoličan Dante je v svoji Božanski komediji jasnovidce in prerokovalce posmrtno "kaznoval" z nazaj obrnjeno glavo: ker so prej - pretirano radovedni - gledali predaleč naprej, so posmrtno obrnjeni nazaj.

8. Puritanci so bili izmed protestantov najbolj vneti nasprotniki magije - necerkvene in katoliške, posebej pa še astrologije.

9. Sama RKC "praznoverje", kamor uvršča tudi vedeževanje in čarovanje, povezuje z religioznostjo: praznoverje "je zabloda religioznega čustva" (KKC, 2110), je "zabloda (deviatio) češčenja" (KKC, 2138).

10. Merjena so stališča do horoskopov, do prerokovalcev in do "dobrih znamenj".